

Koliko gubi Bosna i Hercegovina van Evropske Unije?

Ekonomija dobrobiti životinja

Ovaj projekat je podržala Vlada Velike Britanije. Mišljenja izražena u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno službene stavove Vlade Velike Britanije.

www.populari.org

KOLIKO GUBI BOSNA I HERCEGOVINA VAN EVROPSKE UNIJE?

EKONOMIJA DOBROBITI ŽIVOTINJA

SADRŽAJ

Sažetak	3
Ono si što jedeš	4
Dobrobit životinja u BiH	6
Šta kažu brojke?	13
Potraga za tržištima	15
Status BiH	19
Umjesto zaključka	20
Preporuke za kreatore politika	21
Preporuke za proizvođače	21
Preporuke za potrošače	22

Sažetak

Ovo je priča o hrani, o mesu posebice, sklonosti za mesom usađenoj u našoj ishrani, i smanjenoj sposobnosti da ga priuštimo. Ovo je također i priča o novcu i tržištu koje zadovoljava naše potrebe. Kao potrošači trebali bismo razmišljati o kvalitetu hrane koju jedemo, ali kao ljudska bića također bismo trebali razmišljati o životnjama koje uzgajamo da bismo od njih napravili hranu koju jedemo. Kao relativno nov koncept, dobrobit životinja posmatra se različito u zavisnosti od polja interesa. Na primjer, za ekologe, ovaj koncept direktno je povezan sa očuvanjem ili poboljšanjem prirodnih resursa i održive poljoprivrede. Etika dobrobiti, s druge strane, razmatra kako ljudi postupaju sa životnjama, dok nauka popunjava prazninu posmatrajući dobrobit kao ideju i njen uticaj iz perspektive samih životinja. Iako su i prava životinja, i dobrobit životinja, ukorijenjeni u ideju zaštite životinja, oni se nalaze na različitim krajevima ovog spektra. Prava životinja se mogu definirati kao vjerovanje da ljudi nemaju pravo iskorištavati životinje za sopstvenu korist, dok dobrobit životinja zagovara humano iskorištavanje životinja, odnosno održavanje dobrobiti i zabranu okrutnosti. Ukratko, neki zagovaraju veće kaveze, dok drugi zagovaraju prazne kaveze.¹

Međutim, kod dobrobiti životinja ne radi se samo o etičkom pitanju, to je također i pokretačka snaga na tržištu sa sve većom potražnjom za organskom, zdravom i etičkom hranom koja donosi profit. Radi se o poslovnosti, kao i u svim ostalim stvarima, što je EU prepoznala još prije 40 godina. Uvrštavanje pitanja dobrobiti životinja u Acquis Communautaire prvo bitno je predstavljeno i kao trgovinsko i kao međunarodno pitanje 70-ih godina 20-og stoljeća u EU radije nego kao pitanje zdravlja i etike. Kako su neke zemlje EU usvojile državne propise o dobrobiti životinja prije drugih zemalja i/ili primjenile strožije kriterije, EU je intervenirala kako bi izbalansirala tržište i izbjegla narušavanje fer-trgovine. Na taj način politika sigurnosti hrane u EU nije kreirana da isključivo zaštitи ljudsko zdravlje i interes potrošača u odnosu na hranu, već da pojednostavi nesmetano funkcioniranje jedinstvenog evropskog tržišta kroz sveobuhvatan niz smjernica, preciznije njih 150, koje prije svega osiguravaju fer-tržište, kao i kvalitetnu hranu za ljudsku prehranu.

Svjetska populacija je narasla sa 3 milijarde 1960-ih godina, na 7 milijardi danas. To je rezultiralo povećanjem potražnje za hranom, te tako intenziviralo proizvodnju što za uzvrat postavlja pitanje: šta ustvari, dobrobit životinja znači danas za 7 milijardi ljudi koji žive u 21. stoljeću?

1 Sheryl L. Pipe, "Prava životinja i dobrobit životinja", Američko društvo za sprečavanje okrutnosti nad životnjama

Ključno pitanje je odnos između ovo troje – ljudi, životinje i ekonomije. Glavni problemi u središtu ovog kratkog izvještaja su: jedan je sigurnost hrane koju jedemo, te stoga i zdravlje ljudi, a drugo je novac/ekonomija.

Ono si što jedeš

“...Način na koji se hranimo predstavlja našu najvažniju vezu sa prirodnim svijetom. Na dnevnoj bazi, naša prehrana pretvara prirodu u kulturu, pretvarajući sam svijet u naše tijelo i um.”²

U svijetu postoji ogromna potražnja za mesom. U periodu od 50 godina, od 1960. do 2010., potrošnja mesa na našoj planeti povećala se sa oko 22 kg na skoro 40 kg po glavi stanovnika godišnje.³ S povećanjem potrošnje mesa, i obiljem proizvoda koje možemo birati, potrošači u zapadnom svijetu sve više razmišljaju o mesu koje jedu, i njegovom kvalitetu, – porijeklu, uvjetima uzgoja životinja, stočnoj hrani, transportu i klaoničkim praksama – a ne samo o cijeni. Interes u vezi s ovim pitanjima rastao je od trenutka kada je javnost shvatila vezu između postupanja prema životnjama na farmama i pilećih krilca na njihovim tanjurima.

Od 2002. godine, kada je Evropska unija objavila izvještaj⁴ koji naglašava važnost održavanja standarda dobrobiti životinja u okviru politike sigurnosti hrane EU, ova veza između dobrobiti životinja i sigurnosti hrane snažno je potkrijepljena naučnim dokazima. Ovaj izvještaj u suštini tvrdi da je nadzor nad dobrobiti životinja na farmama ključan kako bi se osigurala sigurnost hrane, te je uspostavio jasnu vezu između lošeg postupanja prema životnjama i umanjenog zdravlja životinja, te stoga i loše hrane.

Kako se postupa sa životnjom prije klanja može, i ima, ogroman uticaj na kvalitet mesa. Nepropisno držanje, neadekvatan prevoz, pretjerano naprezanje, stres, ozljede i modrice, utiču na nivo kiselosti u mesu, što za uzvrat utiče na boju, teksturu i okus. Pored toga, nizak nivo standarda o dobrobiti životinja na farmama uzrokuje da životinje budu osjetljivije na bolesti, i ozljede, što podrazumijeva korištenje više antibiotika, a to u konačnici znači više ostataka medikamenata u mesu. Velika gustoća naseljenosti – broj životinja zatočenih u određenom prostoru – povezana je sa povećanim rizikom zaraze domaćih životinja brojnim parazitima, i patogenima, koji mogu imati uticaja na ljude, a najozloglašenije su Brucella, Salmonella i E. coli.

2 Michael Pollan, “Dilema svaštajeda: Prirodna povijest četiri obroka.”

3 Organizacija za hranu i poljoprivredu, Pregled hrane u svijetu 2008, Stočarska proizvodnja i zdravlje, Potrošnja mesa.

4 Komisija evropskih zajednica (2002.) – Priopćenje Komisije Vijeću i Europskom parlamentu o zakonodavstvu u polju dobrobiti životinja u trećim zemljama i implikacije za EU.

“Ne može se upratiti svaka bolest izazvana hranom, ali gdje znamo za uzrok, ili “način prenošenja” to je većinom proizvod životinjskog porijekla. Prema podacima američkog Centra za kontrolu bolesti (CDC), perad je daleko najveći uzrok... 83% svog pilećeg mesa (uključujući i organske i brendove koji ne koriste antibiotike) zaraženo je ili kampilobakterijom ili salmonelom u trenutku kupnje... Sljedeći put kada prijatelj bude imao... “stomačnu gripu” – postavite par pitanja... On ili ona vjerovatno spadaju u 76 miliona slučajeva nastalih zaraženom hranom za koju CDC smatra da se pojavljuje u Americi svake godine.”⁵

Način postupanja prema životinjama može imati ozbiljne posljedice na javno zdravlje. Ustvari, mnoge od velikih poštasti za ljudi – uključujući kozice, gripu, ospice – vjerovatno su izvorno nastale kao rezultat našeg pripitomljavanja životinja.⁶

Stoga su pitanja dobrobiti životinja na farmama i sigurnosti hrane često neraskidivo povezana. Istraživanja pokazuju da mala poboljšanja zdravlja životinja na farmama mogu rezultirati značajnim smanjenjem oboljenja kod ljudi, a to je osnovni razlog da brinemo o ovom.

Osim zaštite unutrašnjeg tržišta, ova pitanja su među osnovnim razlozima koji su naveli EU da izradi skupinu zakona koji se odnose na dobrobit životinja u posljednjih četrdeset godina. Ona sada sadrži više od trideset direktiva i propisa koji se kreću od zaštite životinja na farmama, zaštite pojedinačnih vrsta životinja, do zaštite životinja tokom prevoza, pri klanju itd. Posljednja dešavanja, poput Člana 13⁷ u Lisabosnkom sporazumu, učinila su da je dobrobit životinja jedan od osnovnih principa koje Unija mora poštovati, te se moraju uzeti u obzir u svim područjima politike Unije.

Politika sigurnosti hrane EU, čiji je sastavni dio i dobrobit životinja, napravljena je prvenstveno da zaštići ljudsko zdravlje i interes potrošača u odnosu na hranu. To je razlog zašto se sva hrana i prehrambeni proizvodi koji se uvoze u EU moraju uskladiti sa propisima EU o hrani, ali i sa propisima o dobrobiti životinja. Na primjer, nedavno doneseni propis o zaštiti životinja pri klanju⁸, koji je usvojen u septembru 2009. godine

5 Johnatan Safran Foer, “Životinje koje jedemo”

6 Humano društvo SAD, Izvještaj HSUS: Sigurnost hrane i proizvodnja jaja u kavezima, maj 2011.

7 “Pri izradi i primjeni politike Unije u pogledu poljoprivrede, ribarstva, prometa, unutrašnjeg tržišta, istraživanja i tehnološkog razvitka, te istraživanja svemira, Unija i države članice će u cijelosti voditi računa o potrebama za dobrobit životinja, poštujući pritom zakonske i administrativne odredbe i običaje država članica posebice u pogledu vjerskih obreda, kulturnih tradicija i regionalne baštine.” Član 13, Lisabosnki ugovor EU

8 Br. 1099/2009

stupit će na snagu 1. januara 2013. godine. Ovaj propis dopunjava direktivu Vijeća 93/119/EC i primjenjuje se na sve zemlje članice, zemlje kandidate, i treće zemlje koje žele uvoziti na tržište EU. Terrance Cassidy, šef Odjela za dobrobit životinja u FVO DG SANCO⁹, preciznije objašnjava:

“Propis o klanju jedini je propis koji se primjenjuje u zemljama koje nisu u EU. Mi, međutim, nemamo ni osnove ni mehanizama da kažemo trećim zemljama šta da rade, već samo možemo provjeriti finalni proizvod koji se izvozi. To je razlog zašto ne mogu uvoziti u EU, ukoliko klaonica ne poštuje standarde.”¹⁰

Sigurni i visokokvalitetni proizvodi trebali bi biti rezultat adekvatne kontrole u svim fazama proizvodnog ciklusa. Umjesto da se kontrolira finalni proizvod, EU je usvojila pristup osiguranja kvalitete kroz sistem orientiran na proces od farme do tanjura¹¹ koji se pokazao koristan za sve sudionike ovog sektora. To je ono što zemlje koje imaju ambiciju pridružiti se EU moraju uvesti, jer država mora osigurati garancije da su standardi postignuti u proizvodnim i prerađivačkim kompanijama jednaki onima u EU.

To se odnosi i na Bosnu i Hercegovinu (BiH) koja je i dalje potencijalna zemlja kandidat za ulazak u EU i koja trenutno prolazi kroz proces stabilizacije i pridruživanja (PSP). Ukoliko BiH želi ostvariti napredak, ona mora – kao i ostale zemlje koje žele u EU – osigurati poštivanje standarda EU na terenu, a ne samo na papiru.

Dobrobit životinja u BiH

Građani BiH – kao i potrošači u EU – također jedu meso, ali za razliku od opće percepcije, količine koje jedu su relativno male. Prosječan Bosanac troši 21,3 kg mesa svake godine – to je činjenica koja čini BiH zemljom čiji građani jedu najmanje količine mesa u Evropi.¹² Ali da li Bosanci mare za to kakvo meso jedu, odakle dolazi, i da li je kvalitetno? Osim toga, da li se ikad pitaju na koji način su tretirane, i transportovane ove životinje, i šta

9 Ured za hranu i veterinarstvo, u okviru Opće uprave za zdravstvo i zaštitu potrošača

10 Populari intervju sa Terrence Cassidy i Desmond Maguire, službenicima u Odjelu za zdravlje i dobrobit životinja u Uredu za hranu i veterinarstvo, 10. maj 2012.

11 Pristup “od farme do tanjura” s jasnim ulogama koje različiti akteri igraju u prehrambenom lancu omogućuje sljedivost bilo hrane i tvari koje se koriste za ljudsku upotrebu kroz sve faze proizvodnje, prerade i distribucije. U praksi, to znači da su svi proizvođači i prerađivači hrane dužni implementirati sistem za identifikaciju porijekla proizvoda, ali i informacije gdje ti proizvodi idu dalje.

12 Organizacija za hranu i poljoprivredu, Stanje hrane i poljoprivrede, 2009.

se dešava u klaonicama? Čini se da potrošači u BiH još uvijek uglavnom traže takozvanu "tvrdi kvalitetu"¹³, što u kontekstu EU zapravo znači samo osnovnu higijenu.

Iako građani BiH tradicionalno najviše jedu govedinu i svinjetinu¹⁴, potrošnja mesa peradi, a posebno piletine, udvostručila se od septembra 2010. godine.¹⁵ Mesud Lakota, sekretar Udruženja za zaštitu interesa potrošača u BiH, vjeruje da je razlog ovome cijena. On prepostavlja da su potrošači jednostavno "zamjenili kvalitet kvantitetom, te je stoga potrošnja pilećeg mesa porasla za 100%." Pileće meso je obično "najjeftinije meso koje se može naći"¹⁶ i sve dok namirnice zadovoljavaju osnovnu kvalitetu, sanitarne i kriterije sigurnosti hrane, one će pronaći kupca, ukoliko je cijena adekvatna.

Opterećeni općenito lošim životnim standardom i uglavnom zabrinuti kako će spojiti kraj s krajem, većina potrošača u BiH uglavnom se ne brine puno za suvremene trendove u proizvodnji hrane u EU. Kompleksan, i još teži za izmjeriti, koncept dobrobiti životinja kao takav nije poznat u BiH. Čak i oni koji se profesionalno bave ovim pitanjem teško artikuliraju značenje svega ovoga.

*"Teško je pričati o dobrobiti životinja, jer nemaju svi isto shvatanje ovog koncepta. Mi ne znamo o čemu se tu radi. Na neki način smo prihvatali taj pojam, ali mi nemamo pojma o tome šta on znači. Govoriti o zaštiti životinja pri klanju je kontradiktorno."*¹⁷

Ono što trenutno postoji u smislu zakonodavstva, ne radi posao koji bi trebalo da radi. Parlament BiH usvojio je prvi Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja, nakon kratkoročne preporuke¹⁸ Evropskog partnerstva za BiH, usvojenog 2008. godine. Od tada su usvojeni neophodni podzakonski akti¹⁹ kako bi se osigurala daljnja harmonizacija sa propisima

13 Tvrda kvaliteta znači konkretnu/tehničku kvalitetu. U našem slučaju, tvrda kvaliteta podrazumijeva osnovnu higijensku i sanitarnu kvalitetu.

14 Bajramović, S., Alibergović-Grbić, S. i Brka, M. (2007.) – Razvoj ovčarstva u BiH, i očekivani rezultati projekta MARCBL, Institut za zootehniku

15 Tuzla Info Portal: Potrošnja piletine porasla za 100%, 26. januar 2012.

16 Sead Jeleč, Sekretar Udruženja poljoprivrednika u BiH

17 Popularni intervju sa Emirom Huskićem, veterinar za kontrolu kvalitete u Ovako, 18. maj 2012.

18 Osigurati usvajanje zakonodavstva u skladu sa evropskim standardima u sektorima sigurnosti hrane, veterinarstvu i fitosanitarnom sektoru i početi ga implementirati. (3.1. KRATKOROČNI PRIORITET, Sektorske politike, Poljoprivreda i ribarstvo).

19 11 pravilnika od kojih četiri transponiraju legislative EU: Pravilnik o zaštiti životinja pri klanju, Pravilnik o uvjetima koje farme moraju ispunjavati i uvjetima o zaštiti životinja na farmama, Pravilnik o zaštiti životinja tokom transporta i s transportom povezanih aktivnosti, Pravilnik o zaštiti životinja za naučne eksperimente i uvjetima koji se moraju ispuniti pravna lica koja se bave i obavljaju eksperimente na životinjama

EU koji se tiču dobrobiti životinja. Ali sudeći prema stanju na terenu, jednoglasno usvajanje zakona u institucijama BiH nije osiguralo nesmetanu provedbu u praksi. Još uvjek ne postoji razumijevanje u BiH o tome šta tačno dobrobit životinja znači, niti postoji bilo kakvo razumijevanje o dodatnoj vrijednosti i konkurentnosti koju dobrobit životinja stvara. S obzirom da je profit, kako se čini, pitanje broj jedan za proizvođače, činjenica da su propustili ovu poruku pokazuje koliko daleko je BiH iza drugih regija u Evropi.

ZAKONODAVSTVO O DOBROBITI ŽIVOTINJA U BROJKAMA

OPĆE ZAKONODAVSTVO

1

1

DOMAĆE ŽIVOTINJE

Držanje životinja

6

1

Prevoz životinja

3

1

Klanje i usmrćivanje životinja

1

1^(*)

Tržišni propisi

3

0

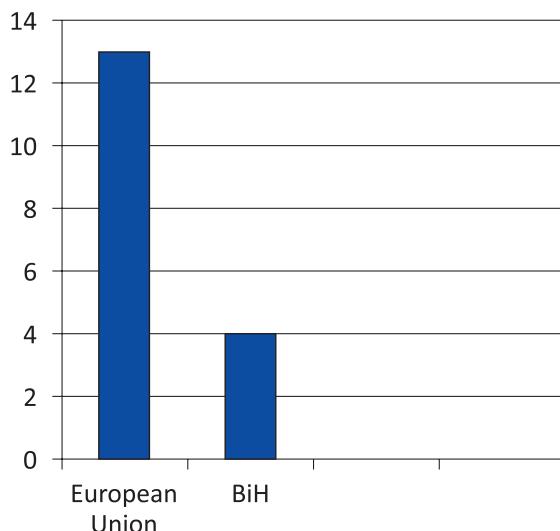
UKUPNO

13

4

(*) Jedini obavezujući propis u sektoru dobrobiti životinja (Propis Vijeća 1099/2009 usvojen 24. septembra 2009. o zaštiti životinja pri klanju i usmrćivanju) koji mora biti prenesen u nacionalno zakonodavstvo zemalja članica EU, zemalja kandidata i trećih zemalja koje žele izvoziti u EU nije prenesen u državno zakonodavstvo BiH. Umjesto toga, stara direktiva 93/119/EC o zaštiti životinja pri klanju i usmrćivanju prenesena je u zakonodavstvo BiH putem Pravilnika o zaštiti životinja pri klanju.

**Zakonodavstvo:
Dobrobit životinja odnos EU i BiH**

Iako, općenito govoreći, zakonodavstvo o dobrobiti životinja i sektoru proizvoda životinjskog porijekla nije u potpunosti implementirano na način da udovoljava standarda EU, situacija u kompletном veterinarskom sektoru u BiH nije crna ni bijela.

Pileće meso je meso koje se najviše konzumira u BiH danas. Svake godine milijardu ptica – brojelra²⁰ – se uzgoji i ubije zbog mesa. Ove domaće životinje – sposobne da osjete bol i frustraciju, radost i uzbudjenje – smatraju se u industrijaliziranoj poljoprivredi robom, i važne su u onoj mjeri u kojoj je njihova produktivnost zadovoljavajuća.

Brojleri su, konkretno, “roba u toku” jer je neophodno da dobiju određeni nivo skrbi i hrane kako bi bili zadovoljavajuće produktivni, ali samo do one mjere do koje je cijena te brige i ishrane pokrivena cijenom finalnog proizvoda. Stoga je, da bi se postigla optimalna produktivnost i realizirala komercijalna vrijednost, vrijedno ulagati u komercijalno prihvatljivi nivo dobrobiti životinja, što ustvari znači da je dobrobit životinja istinski sastavni dio niza uvjeta neophodnih da se postigne optimalna ili najbolja produktivnost.

20 Peradarska industrija koristi selektivni uzgoj za proizvodnju ptica čija su tijela “na rubu strukturalnog kolapsa.” Istraživanja dosljedno pokazuju da oko 26 – 30% pilića za tov pate od nedostatka kretanja koji je toliko ekstreman da ograničava sposobnost hodanja ovih ptica, a dodatna istraživanja sugeriraju da ptice zbog ovoga trpe nesnosnu bol. “Brojleri su jedine domaće životinje koje hronično pate od bolova u zadnjih 20% svog života. Ne kreću se, ne zato što su gusto naseljena u određenim prostorima već zato što je bol u zglobovima nesnosna.” Pate zbog ogromnog broja slučajeva kršenja fizičkog, mentalnog i emocionalnog blagostanja, a obično su uskraćeni za mogućnost da se ponašaju tipično za svoju vrstu. (The Guardian, Professor John Webster, Univerzitet u Bristolu, Veterinarski fakultet).

Poduzetnik Refik Džafić iz malog mjesta Akova živi od brojlera. Prijekom iz Crne Gore, iskoristio je priliku koja se pojavila na početku 1990-ih kao dio društvenih reformi u BiH i 1992. godine je otvorio nekoliko mesnica u Sarajevu. Bila je to obiteljska kompanija koja je ime dobila po njegovom rodnom mjestu – Akova. Rat u BiH prekinuo je poslovanje ali je ponovo pokrenuto 1994. godine, i od tada, ova kompanija bilježi samo rast. Nakon rata u BiH, potencijale ove kompanije prepoznale su međunarodne finansijske organizacije i Akova je dobila komercijalni kredit za izgradnju objekta za preradu mesa koji će kasnije biti poznat kao kompanija Ovako. Da bi zaokružila proces proizvodnje, Akova je ušla u fazu proizvodnje putem privatizacije tvornice stočne hrane i farmi svinja u Visokom, nedaleko od Sarajeva. I tako je osnovan Brovis d.d. 2006. godine.

*U Brovisu je sve
automatizirano*

*Moderna pakirnica u
Brovisu*

Ono što je počelo 1992. godine kao obiteljsko preduzeće, naraslo je u veliki konglomerat Akova Group koji se danas sastoji od tri kompanije: Akova Impex, Ovako i Brovis.

Brovis je kompanija za preradu pilećeg mesa s kapacitetom od 33,000 zaklanih kljunova dnevno, koja zapošljava 430 radnika koji rade u tri smjene, i mrežom od 135 kooperanta širom BiH. Kao jedan od najvećih izvoznika u BiH danas, Brovis je sagrađen 2006. godine po specifikaciji EU, a danas je jedna od rijetkih kompanija koja se može pohvaliti sofisticiranom tehnologijom. Kompanija je uvela HACCP, ISO 9001–2008, ISO 14001–2004 i Halal certificate, pazeći da zadovolji "tvrdnu kvalitetu". Brovis ima sve potrebne certifikate koji garantiraju da su svi tehnički proizvodni parametri zadovoljeni, ali regulirano državnim zakonodavstvom, a ne standardima EU, pa pitanje dobrobiti životinja još uvijek nije dobilo na važnosti.

Međutim, od petnaest veterinara koji su zaposleni u Brovisu, što je prema standardima u BiH mnogo više od prosjeka za bosanskohercegovačku kompaniju ove veličine, niti jedan od njih nije specijaliziran za dobrobit životinja. Unatoč tome što taj zahtjev

proizlazi iz državnog zakonodavstva²¹ u skladu sa propisom EU o klaonicama, Brovis također nema službenika za dobrobit životinja, niti sistem za praćenje dobrobiti životinja koji umiruje žive brojlere dok ne uđu u vodeno kupatilo za omamljivanje u klaonici. Međutim, Nirves Bulaja, jedan od upravitelja Brovisa, svjestan je ovih nedostataka, ali insistira da su to sitni problemi koji se mogu riješiti u roku od nekoliko sedmica.

Nedostatak inspektora u Veterinarskom inspektoratu Zeničko-dobojskog kantona, zaduženih za dnevne inspekcije u Brovisovoj klaonici, u kombinaciji sa državnim i federalnim zakonodavstvom²² koje se preklapa, sprječava inspektore da rade svoj posao i rigorozno implementiraju zakone, i omogućuje im da preskoče ili previde određene obaveze propisane zakonima i propisima. Kontrola je doista najslabija tačka u cijelom procesu. Još jedna slaba karika je komunikacija između različitih nivoa, posebno između kantonalnih i entitetskih predstavnika sa državnim nivoom, koji je kontaktna tačka za izvještavanje prema EU. To u praksi znači da se izvještaji ne šalju, i da stvarno izvještavanje ne postoji.²³ Zbog činjenice da je dobrobit životinja stavljena na samo začelje zbog nedostatka resursa i interesa, BiH trenutno ima samo jednog zvaničnog službenika specijaliziranog za dobrobit životinja u zemlji sa 4 miliona stanovnika.

I dok se država brine da na papiru sve izgleda kako treba, najčešće glasajući za zakone za koje ne znaju šta podrazumijevaju, ignorirajući probleme na terenu, proizvođači se štite standardima kao što su HACCP, ISO i Halal certifikat, koji su okačeni po zidovima njihovih ureda. Proizvođači su pod dojmom da je dovoljno svoju farmu držati čistom i sterilnom i da to znači poštivanje pomenutih EU propisa. Doista, većina proizvođača shvata važnost HACCP-a kao osnovnog standarda za sigurnost hrane, ali nepoštivanje državnog zakona o dobrobiti životinja može imati ozbiljne posljedice jer sva pitanja u okviru sigurnosti hrane nisu pokrivena HACCP-om i ostalim obavezujućim standardima, naime pravna stečevina EU, tj. direktive i propisi, moraju se prenijeti, ali što je još važnije implementirati. Pored toga, HACCP ne obuhvata dobrobit životinja, te je stoga provedba državnog zakona obavezujuća. U ovom trenutku, situacija u BiH u sektoru sigurnosti hrane, ali i na tržištu mesa izgleda prilično loše. Dušan Nešković, pomoćnik ministra u Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO) je jasan:

21 Član 7 Pravilnika o uvjetima koje moraju ispunjavati klaonice.

22 Neuspjeh da adekvatno podijele odgovornosti za dobrobit životinja i nedostatak koordinacije i komunikacije između administrativnih jedinica doveo je do preklapanja nadležnosti. U suštini, različiti nivoi uprave često rade isti posao. For example, the Veterinary Office, instead of checking the work of entity inspectors, can often be found on the field overseeing the same operations that an entity inspector has just checked.

23 Populari intervju sa Ingom Dujmović, državni veterinarski inspektor za dobrobit životinja, 4. maj 2012.

“Situacija je užasna, katastrofalna.”²⁴

Nešković također insistira da nedostatak akreditiranih laboratorijskih institucija nikada nije bio prepreka za izvoz, kako se često pogrešno navodilo u medijima. Činjenica da BiH izvozi ribu u EU od 2008.²⁵ godine potvrđuje ovaj navod. Ali Nešković ukazuje na još jedan problem: neefikasne državne institucije, odnosno Ured za veterinarstvo BiH, kojem je dodijeljena uloga centralnog nadležnog tijela²⁶ u BiH, nije radilo na povećanju kvota za izvoz ribe od 2008. Ovo je ilustrativan primjer kako su cijeli mandati završili a da se ništa nije uradilo da se razvije ovaj sektor i poveća izvoz.

Ali, potrošači, kao krajnji i najstroži inspektori, diktiraju ponašanje proizvođača i u konačnici utiču na način na koji se životinje, u našem slučaju brojleri, tretiraju na farmama, tokom transporta, prije i za vrijeme klanja. S obzirom na uvjete na terenu, za sada ne postoji poticaj da se Brovis u cijelosti uskladi sa standardima o dobrobiti životinja. Nermin Smajlagić, glavni federalni veterinarski inspektor kaže:

“Naše tržište nije prepoznalo ni vezu između dobrobiti životinja i kvalitetu proizvoda, niti potražnju za zdravijim proizvodima visoke kvalitete... U BiH se sve svodi na cijenu. Ljudi bi radile jedino nešto što je jeftinije, nego kvalitetnije, radile 1 kilogram sumnjivog mesa nego 100 grama mesa čije porijeklo je poznato. Sve se to svodi na životni standard u BiH. Ali, mnogo je važnije educirati potrošače. Oni moraju tražiti odgovore, informacije. Ja neću kupiti proizvod ako nema deklaraciju koja navodi: šta je to, odakle dolazi, i slične informacije. Neću ga kupiti ako se cijena na polici razlikuje od cijene koju naplaćuju. Kao inspektor, ja ne mogu sve uraditi.”²⁷

Dok smo obavljali intervju za ovaj izvještaj, većina mesara u Sarajevu rekla je da se (neki) ljudi raspituju za porijeklo mesa/kvalitetu, ali ne veliki broj njih. Bez potražnje za tzv. “mekom kvalitetom”²⁸ od strane potrošača, nema dobrobiti životinja. Drugim riječima, i država i industrija pokazuju opći nedostatak razumijevanja važnosti propisa o dobrobiti životinja i provedbu istih. Država, tj. Ured za veterinarstvo BiH, oba entitetska

24 Populari intervju sa Dušanom Neškovićem, pomoćnikom ministra u Ministarstvu za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose BiH

25 Odluka EU 2008/156/EC

26 Kao nadležno tijelo, Ured za veterinarstvo BiH je zakonski nosilac kapaciteta i snage da djeluje u ime bosanskohercegovačkog Vijeća ministara pri obavljanju svih funkcija u sektoru ribarstva koje su potrebne da se prenese zakonodavstvo EU u zakonodavstvo BiH.

27 Populari intervju sa Nerminom Smajlagićem, glavnim federalnim veterinarskim inspektorom, 5. juni 2012.

28 Meka kvaliteta podrazumijeva dimenziju ljudske, emotivne kvalitete.

ministarstva poljoprivrede, i inspektorati na svim nivoima, trebaju uložiti više napora u promociju veze između dobrobiti životinja i sigurnosti hrane, dok industrija treba pratiti potražnju na tržištu, te koristiti poboljšanja u domenu dobrobiti životinja kao alatku za konkurentnost, posebno u svjetlu nadolazeće blizine EU.

Dušan Nešković ističe još nekoliko pitanja koja čekaju da budu riješena kako bi BiH konačno krenula s mrtve tačke i omogućila domaćim proizvođačima proizvoda životinjskog porijekla da izvoze u EU: puno usvajanje i provedba higijenskog paketa²⁹, te neodgovorne institucije koje zloupotrebljavaju trenutnu administrativnu realnost u BiH i blokiraju procese uspostavljanja prohodne vertikalne i horizontalne komunikacije unutar veterinarskog sektora. Bez provedbe higijenskog paketa na terenu, te čvrstog komandnog lanca, BiH neće biti u mogućnosti izvoziti svoje proizvode u EU, što će uskoro značiti ni u Hrvatsku također, svog najvećeg trgovinskog partnera u sektoru peradarstva. Sve ovo, i još više navedeno je u Mapi puta, strateškom dokumentu koji čeka na svoju punu implementaciju već dvije godine.

Šta kažu brojke?

Identificirani problemi u sektoru dobrobiti životinja imaju direktni učinak na ekonomiju tog sektora. Da ne bi bili zatečeni jednom kada BiH bude mogla izvoziti meso u EU, stručnjaci u BiH i kreatori politika moraju uvidjeti širu sliku te revidirati izvozne strategije. I u savršenom scenariju u kojem bi svi dijelovi gore pomenutog zakonodavstva bili implementirani, još uvijek ostaje da se shvati pitanje dobrobiti životinja. Niti jedno pile bez oznake da je zadovoljilo propise o dobrobiti životinja neće preći granicu od 1. januara 2013. godine. Porast potražnje za piletinom u posljednjih šest godina čini ovaj sektor ekonomski najprivlačnijom investicijom u mesnoj industriji, te stoga jednim od najkorisnijih sektora za ekonomiju BiH, ali nažalost, teško da se može nazvati ozbiljnim poslom. Poređenje s regionom jasno prikazuje situaciju. Brojevi su jasni, kao i posljedice.

²⁹ Higijenski paket, osnovno zakonodavstvo u sektoru sigurnosti hrane, čija će implementacija na terenu jamčiti sigurnost proizvoda i sigurnost hrane od mjesta primarne proizvodnje do trenutka plasiranja na tržište ili izvoza prenesen je u državno bh. zakonodavstvo 29. oktobra 2012. godine putem niza pravilnika koje je usvojilo Vijeće ministara BiH: Pravilnik o higijeni hrane, Pravilnik o službenim kontrolama koje se provode radi verificiranja postupanja u skladu sa odredbama propisa o hrani i hrani za životinje, te propisa o zdravlju i dobrobiti životinja, Pravilnik o sastavu i označavanju hrane pogodne za osobe netolerantne na gluten i Pravilnik o formulama za dojenčad i formulama nakon dojenja. Još uvijek se čeka na usvajanje petog pravilnika (o mikrobiološkim kriterijima) kako bi kompletan higijenski paket bio transponiran.

Tabela u nastavku pokazuje da je vrijednost ukupnog uvoza pilećeg mesa u BiH upola veća od izvoza. Hrvatska, koja ulazi u EU 2013. godine, najznačajniji je partner kod uvoza pilećeg mesa što se odražava u skoro savršenoj trgovisnoj bilanci između ove dvije zemlje sa oko 7 miliona KM vrijednom trgovinom piletinom koja ide u oba smjera. Vrijednost izvoza pilećeg mesa u Hrvatsku iznosi polovinu od ukupnog izvoza, što Hrvatsku čini najznačajnijim bosanskohercegovačkim izvoznim partnerom. Isto tako, 32% od ukupnog izvoza piletine dolazi/potječe iz Hrvatske. Važnost ovog trgovinskog partnerstva može se također ilustrirati činjenicom da se najkvalitetnije meso (svježi cijeli pilići) izvozi u i uvozi iz Hrvatske.

(KM milion)											
		Hrvatska		Srbija		Crna Gora		Ostali (*)		Ukupno	
Kat.	Artikl	EX	IM	EX	IM	EX	IM	EX	IM	EX	IM
1	Svježi cijeli pilići	0,89	1,56	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,89	1,56
2	Zamrznuti cijeli pilići	0,11	0,23	0,02	0,01	0,34	0,00	0,20	1,60	0,66	1,88
3	Svježi komadi	5,96	2,46	0,00	0,37	0,00	0,00	0,00	0,00	5,96	2,83
4	Zamrznuti komadi	0,07	2,34	4,43	0,12	1,29	0,00	0,19	11,90	5,98	14,35
Ukupno		7,02	6,59	4,45	0,49	1,62	0,00	0,39	13,50	13,48	20,63

(*) Zbog pravila o pristupu tržištu EU, bosanskohercegovački izvozni partneri su samo zemlje koje nisu članice EU, Makedonija za Kat. 2 i Hong Kong, Kipar i Vijetnam za Kat. 4. Ali BiH uglavnom uvozi pileće meso iz zemalja članica EU (najviše iz Austrije, Belgije, Njemačke, Nizozemske, i Slovenije) i Turske.

Veliki komad ukupnog izvoza pilećeg mesa (85%) se izvozi u Hrvatsku u okviru jedne kategorije (Kat. 3 – svježi komadi). Vrijednost izvoza samo u ovoj kategoriji doseglje je 5,9 miliona 2011. godine i predstavlja nevjeroyatnih 44% cjelokupnog bosanskohercegovačkog izvoza.

(KM million)											
		Hrvatska 2009			Hrvatska 2010			Hrvatska 2011			
Kat.	Artikl	EX	IM		EX	IM		EX	IM		
1	Svježi cijeli pilići	0,82	1,28		0,62	1,30		0,89	1,55		
2	Zamrznuti cijeli pilići	0,00	0,41		0,39	0,21		0,11	0,22		
3	Svježi komadi	3,27	3,14		4,31	2,46		5,95	2,45		
4	Zamrznuti komadi	0,00	2,00		0,45	1,34		0,07	2,37		
Ukupno		4,09	6,83		5,77	5,31		7,02	6,59		

I dok ovo može otvoriti određeni prostor za lokalne proizvođače da plasiraju svoje proizvode na domaćem tržištu, vrijednost i veličina bosanskohercegovačkog domaćeg tržišta je nedovoljna za plasiranje svih proizvoda koji neće biti prodani. S obzirom da se mesna industrija bavi svježim i lako kvarljivim proizvodima, teško je očekivati da će

domaći proizvođači biti u mogućnosti pronaći nova, neevropska tržišta, a sada je jasno da će tržište EU ostati nedostupno u skorijoj budućnosti. Šire gledano, prema riječima Dušana Neškovića, očito je da naš primjer ilustrira sivu sliku:

“Samo u poljoprivrednom sektoru, šteta koju će pretrpjeti BiH kada Hrvatska uđe u EU procjenjuje se na 30 miliona eura. Međutim, apsolutno ništa se ne čini da se ova šteta umanji.”³⁰

Opravdano zabrinuti za budućnost, nakon što Hrvatska uđe u EU, neki bosanskohercegovački proizvođačiinicirali su kontakte sa institucijom na državnom nivou odgovornom za ovaj problem – MVTEO-m:

“Svaki put kada smo kontaktirali MVTEO, dobili smo isti odgovor – svi se nadamo da će to biti OK.”³¹

To OK nije dovoljno dobro u brzorastućoj ekonomiji koju diktiraju standardi tržišne ekonomije s kojom su svi oni upoznati. S obzirom na složeno zakonodavstvo, uključujući i segment dobrobiti životinja, koji se tek treba implementirati, ljudi koji se trebaju educirati, standarde koji se trebaju uvesti, njihova nada nije velika.

Potraga za tržištima

Odgovornosti u sektoru sigurnosti hrane sada su međutim podijeljene između države i privatnog sektora, a proizvođači trebaju igrati aktivniju ulogu u pronalaženju rješenja i alternativa za svoje proizvode. Dušan Nešković je jasan kada kaže:

“Nije država ta koja ‘treba tražiti nova tržišta’ jer mi više ne živimo u komunizmu. To nije odgovornost države. Kompanije to sada moraju preuzeti i pronaći nova tržišta za svoje proizvode.”³²

Iako razumljivo, ovo što Nešković sugerira je jednostavnije reći nego učiniti, s obzirom na veoma konkurentno globalno tržište, zasićeno različitim vrstama jeftinih proizvoda iz cijelog svijeta. Ipak to nije valjan izgovor da se uradi veoma malo, ako išta. Istina je da ukoliko žele biti konkurentni, proizvođači moraju imati aktivniji i kreativniji pristup u dodavanju vrijednosti svojim proizvodima, poput dobrobiti životinja.

30 Popularni intervju sa Dušanom Neškovićem, pomoćnikom ministra u Ministarstvu za vanjsku trgovinu i ekonomski odnose BiH

31 Azra Sinanović, šefica kontrole kvalitete u Brovisu

32 Popularni intervju sa Dušanom Neškovićem, pomoćnikom ministra u Ministarstvu za vanjsku trgovinu i ekonomski odnose BiH

Šansa za bosanskohercegovačke proizvođače leži u razvoju trgovine u tržišnim nišama poput izvoza proizvoda koji zadovoljavaju visoke standard u sektoru dobrobiti životinja. Dobrobit životinja mogla bi biti važna karakteristika proizvoda sa dodatnom vrijednosti i za unutrašnje i za izvozna tržišta, a marketinške strategije trebale bi se razvijati na način da neutraliziraju konkureniju iz susjednih zemalja, te da promoviraju bosanskohercegovačke brojlere kao proizvod sa dodatnom vrijednošću. Potražnja postoji: 62% ukupne evropske populacije, uključujući Tursku i Hrvatsku, kažu da bi promijenili svoje kupovne navike kako bi imali pristup proizvodima koji su u skladu sa visokim nivoom standarda o dobrobiti životinja.³³ Nezadovoljni konzumiranjem samo higijesnki sigurnih i čistih proizvoda, Evropljani su sada spremni platiti višu cijenu. Ponuda može doći i iz BiH. Brovis i ostali bosanskohercegovački proizvođači ne bi smjeli posmatrati dobrobit životinja kao opterećenje nametnuto zakonodavstvom, već bi ga trebali doživjeti kao priliku za razvoj i širenje poslovanja, kao alat za 'osvajanje' novih tržišta.

Budući da se sve više komercijalizira, i koristi kao specifična karakteristika kod prodaje, EU je 2009. godine objavila izvještaj³⁴ u kojem daje niz mogućnosti za označavanje dobrobiti životinja. Ideja je bila olakšati potrošačima da prepoznaju i izaberu proizvode koji su proizvedeni uz poštivanje standarda za dobrobit životinja. Androulla Vassiliou, bivša povjerenica EU za zdravstvo:

*"Ako se uspješno iskominicira, poštivanje standarda za dobrobit životinja nudi mogućnost za situaciju u kojoj svi dobivaju, i potrošači i proizvođači. Potrošači koji traže proizvode koji zadovoljavaju standard dobrobiti životinja, te proizvode će lakše uočiti, dok će proizvođači koji primjenjuju te standarde reklamirati svoje proizvode efikasnije."*³⁵

Neke države članice EU poput Francuske, Velike Britanije, Švedske i Nizozemske već su uvele oznake za dobrobit životinja na svojim proizvodima, ne da bi narušile tržište, već da bi dale transparentne informacije potrošačima. Njemačka je pozvala na uvođenje oznake za dobrobit životinja u cijeloj EU kako bi se njome pokazalo potrošačima da je životinja bila uzgojena na human način, ali i kako bi se osigurala fer-trgovina među članicama EU.³⁶

33 Eurobarometer

34 Izvještaj Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom komitetu za ekonomiju i društvo, i Komitetu za regije: Mogućnosti označavanja dobrobiti životinja i uspostavljanje evropske mreže referentnih centara za zaštitu i dobrobit životinja.

35 Priopćenje: označavanje dobrobiti životinja: Izvještaj komisije pokreće temljinu političku raspravu

36 Njemačka traži oznake za dobrobit životinja na mesu, Reuters, 19. januar 2012.

Oznake koje potvrđuju da su životinje tretirane na human način: SAD, Velika Britanija i Francuska

BiH zajedno sa svojim privatnim sektorom treba da nauči ovu lekciju od EU. Država bi trebala promovirati tzv. zelenu proizvodnju, dok bi proizvođači poput Brovisa trebali investirati i specijalizirati se za proizvode koji poštuju visoku razinu standarda dobrobiti životinja. I dok je Brovis nestrpljiv da proširi svoju ponudu na tržište EU, postoji najmanje još jedan pravac za razvoj, a to je tržište vrijedno 2,3 triliona dolara, koje se godišnje povećava za 500 milijardi dolara.³⁷ U središtu ovog tržišta također se nalaze životinje i način na koji ih tretiramo. To je ogromno halal tržište.

Halal tržište, koje se temelji na poštivanju islamskih principa etike i morala, pomno se nadzire u smislu sigurnosti potrošača. Ali je fokusirano i na humano postupanje sa životinjama u toku uzgoja i klanja.

"Kod konvencionalnog klanja, životinje su u agoniji cijelo vrijeme, jer ne postoji komunikacija između mozga i srca, a rezultat je slaba kvaliteta mesa koje sadrži krv u sebi. Kod halal klanja, životinja pati samo u trenutku presjecanja vratnih žila, nakon čega životinja 'tone u san'"³⁸

Osim toga, to je jedan od najvažnijih izvora ekonomskog rasta u svijetu. Strategija za pripremu domaćih proizvoda za različita tržišta korak je koji BiH tek mora da napravi. Bogato tržište halal proizvoda u stanju je apsorbirati nevjeroyatnu količinu robe, ali ta roba mora zadovoljiti određene kriterije.³⁹

37 Hrvatska gospodarska komora

38 Popularni intervju sa Amirom Sakićem, direktorom Agencije za certificiranje halal kvalitete u BiH

39 Zabranjena je sljedeća hrana životinjskog podrijetla: domaće i divlje svinje, psi, zmije i majmuni, mesožderi s kandžama i očnjacima, ptice grabljivice s kandžama, štetočine te životinje koje je prema islamskim propisima zabranjeno ubijati, kao što su mravi, pčele i djetlići, životinje koje žive i na kopnu i u vodi, kao što su žabe i krokodili, mazge i domaća magarad, otrovne i opasne morske životinje te krv. Zabranjena je hrana od otrovnih i opojnih biljaka, osim onih iz kojih se štetne tvari eliminiraju u proizvodnji. Zabranjeni su alkohol i drugi opojni i za zdravlje štetni napici. Zabranjeni su aditivi koji od bilo koje sirovine koja je zabranjena za muslimane. Kako bi meso bilo halal, životinja mora biti zdrava i živa, a osoba koja obavlja klanje mora biti musliman. Sa životinjom se mora postupati humano, a prije klanja mora se izgovoriti molitva "Bismillah".

Prvi bosanskohercegovački susjed, Hrvatska, krenula je u tom smjeru punom brzinom u posljednje dvije godine. Do juna 2012. godine, 2800 hrvatskih proizvoda certificirano je i označeno kao halal, a ukupno 43 hrvatske kompanije imaju halal certifikat koji im omogućava izvoz u 44 zemlje širom svijeta gdje su standardi za sigurnost hrane isključivo u skladu sa šerijatskim zakonom⁴⁰. Do 2010. godine, nadzor nad izdavanjem halal certifikata i ulaskom na tržište, u Hrvatskoj je obavljala Agencija za certificiranje halal kvalitete sa sjedištem u Tuzli, BiH, s poslovnicom u Hrvatskoj. U januaru, 2010. godine, Islamska zejdnicica Hrvatske osnovala je Centar za certificiranje halal kvalitete u Hrvatskoj. Potreba da se registrira hrvatski Centar bila je očita ako pogledamo brojeve. Samo tokom 2009. godine, jednu godinu prije uspostavljanja ovog Centra, hrvatske kompanije su izvezle halal proizvoda u vrijednosti od 672 miliona dolara. Od tada je zabilježen samo rast izvoza halal proizvoda. Prema riječima Predraga Šegovića, direktora kompanije Pipo Perutnina iz Čakovca, razlog za certificiranje proizvoda halal certifikatom je jasan:

“44 zemlje svijeta, i više od 1,3 milijarde ljudi, primjenjuju zakon koji zahtijeva da hrana i sva roba koja je povezana s hranom mora imati halal certifikat – to je veliki biznis.”⁴¹

Naizgled jednostavna pravila u nekim slučajevima zapravo zahtijevaju radikalne promjene u proizvodnji: kompanije moraju dograditi svoje objekte i odijeliti skladišta i halal proizvodni lanac od ostalih dijelova kompanije, dok je u drugim slučajevima neophodno promijeniti način proizvodnje ili sastav proizvoda da bi proizvod postao halal. Za proizvode životinjskog porijekla, ovo je od vitalne važnosti. Pipo Perutnina objašnjava razloge za to na sljedeći način:

“Na temelju strateških ciljeva korporativnog razvoja i dugoročnih planova za plasiranje proizvoda na tržišta na kojima smo prisutni, te napora da se zadovolje zahtjevi ciljanih skupina potrošača, poput predstavnika islamske zajednice, odlučili smo uvesti standard halal kvalitete.”⁴²

⁴⁰ Šerijat je temeljni vjerski koncept Islam-a, tj. njegov zakon. Islamski zakon je, dakle, izraz Allahove naredbe za muslimansko društvo, i u praksi predstavlja sistem dužnosti koji je obavezujući za muslimane, na temelju njihovih vjerskih uvjerenja.

⁴¹ Predrag Šegović, direktor komapnije Pipo Perutnina

⁴² Predrag Šegović, direktor komapnije Pipo Perutnina

Status BiH

BiH, zemlja s gotovo dva miliona muslimana, nije uspjela zadovoljiti zahtjeve svojih građana kada govorimo o halal proizvodima, a da ne spominjemo izvoz. BiH svakako predstavlja plodno tlo za uvoz halal proizvoda, ali ona se mora pozicionirati za izvoz također. Prema anketi⁴³ koju je provela Agencija za certificiranje halal kvalitetete 2008. godine, 75% bosanskohercegovačkih građana brine o onom što konzumira i smatraju da bi se proizvodi trebali certificirati halal kvalitetom.

S obzirom na potražnju, ne čudi da je Aziz Hasanović, direktor hrvatskog Centra za certificiranje halal kvalitete, ponosan na uspjeh Hrvatske:

“Neke bosanskohercegovačke firme imaju certifikat, neke nemaju. Hrvatska čak ima mnogo više certificiranih proizvoda nego Bosna i Hercegovina, tako da je menadžment hrvatskih tvrtki dalekovidniji glede toga.”⁴⁴

To je razlog zbog kojeg svih pet hrvatskih peradarskih kompanija, koje imaju halal certifikat, izvoze svoje proizvode u BiH. Imajući u vidu da je 40 bosanskohercegovačkih kompanija⁴⁵ certificirano halalom, a samo dvije unutar peradarske industrije, pitanje je zašto bosanskohercegovački proizvođači ne reagiraju na adekvatan način na zahtjeve halal potrošača u vlastitoj zemlji. Da li su naši susjedi dalekovidniji pa su primijetili priliku za izvoz na Bliski istok i širom svijeta gdje postoje zahtjevi za halal proizvoda, dok bosanskohercegovačke kompanije ne mogu zadovoljiti niti potrebe svojih građana, da ne govorimo o povećanju izvoza? Njihova apatija još je čudnija ako je vjerovati riječima Adnana Dugonjića, sekretara Centra za certificiranje halal kvalitete u Hrvatskoj, koji kaže da je promet nekih kompanija porastao čak za 40% otkad su uveli halal certifikat.⁴⁶

Važno je istaknuti da je cijena uvođenja halal certifikata pristupačna (oko 700 eura), dok sam proces uvođenje halal certifikata traje samo tri do osam mjeseci⁴⁷. Kada sve ove činjenice objedinimo, postaje jasno da bosanskohercegovački proizvođači nemaju

43 Istraživanje je trajalo tri mjeseca, a u njemu je učestvovalo 1000 potrošača is vi glavni trgovinski centri širom zemlje. Obuhvatilo je sve građane BiH, bez obzira na njihovu etničku ili vjersku pripadnost.

44 Islamska zajednica u Hrvatskoj – Web portal Medžlisa IZ u Splitu: Hrvatski izvozni hit – Halal hrana

45 Podaci dostupni na web stranici Agencije za certificiranje halal kvalitete sa sjedištem u Tuzli

46 Lider: “Tvrtkama s halal certifikatom promet raste do 40%”, Ines Skender, 25. aprila 2012.

47 Aziz Hasanović, direktor Centra za certifikaciju halal kvalitete u Hrvatskoj

marketinške strategije, i ne ulažu napor s ciljem plasiranja svojih proizvoda drugdje, kako bi proširili svoje poslovanje. Nakon što se pozicionirala kao regionalni lider kada govorimo o halal proizvodima, jasno je da Hrvatska koristi sve dostupne mjere da pokrije i zapadna i istočna tržišta, dok se BiH još uvijek bori da shvati da ljepljenje halal certifikata na zidove ureda ne znači ništa kada govorimo o tržišnoj ekonomiji. Više od 1,8 milijardi potrošača širom svijeta kupuje halal proizvode⁴⁸, a osim toga, predviđa se da će tržište halal hrane porasti više od 20% tokom sljedeće decenije. Ako ovo nije snažan poticaj za privatni sektor, onda nam ostaje da se pitamo da li bosanskohercegovačke kompanije imaju ikakvu viziju što se tiče širenja svog tržišta.

Umjesto zaključka

Vrijednost proizvoda koji su proizvedeni u skladu sa standardima za dobrobit životinja je ogromna i još uvijek se treba u cijelosti razumjeti i u etičkom i u ekonomskom smislu. I dok, istina, većina odgovornosti leži na samim proizvođačima, oni bi trebali biti u stanju izvršiti pritisak na domaće institucionalne strukture čiji bi primarni cilj trebao biti kompetentno i educirano osoblje na terenu, ugledni inspektori i način da se održi kontrola kvalitete.

U ovom izvještaju, dobrobit životinja se uzima kao primjer s kojim se svi možemo identificirati, a na različite načine se tiče svih nas. Dobrobit životinja je također i jedna od prepreka koja se lako može riješiti kako bi se unaprijedio ovaj sektor u cijelosti. Prije nego BiH bude imala mogućnost da izvozi proizvode u EU, mora reorganizirati svoje domaće strukture, postići visoki kvalitet proizvoda, te postati konkurentan partner u regionu. Koraci jesu poduzeti, Akcioni plan je izrađen, a 2009. godine na snagu je stupilo i zakonodavstvo na ovom polju, ali od tada veoma malo se dogodilo u smislu provedbe. Jedan od uzroka slabih uvjeta reforme u ovom sektoru jeste činjenica da 2008. godine niko nije vjerovao da će se Hrvatska priključiti EU 2013. te stoga nije prepoznata neophodnost implementacije reforme u ovom sektoru. Postoje smjernice, i jasni planovi, između ostalog i deset hitnih mjera koje se trebaju implemen-tirati. Pa čak i tada, bit će potreban kontinuirani rad na održavanju i poboljšavanju postignutih standarda, jer se radi o kontinuiranom procesu, jer je takav način igre u EU.

U moru pitanja koja treba riješiti prije nego bosanskohercegovački proizvođači mesa budu mogli lako pristupiti tržištima van svojih granica, dobrobit životinja također mora biti dio ovih reformi. Sve dok postoje pitanja koja su izdvojena u stranu kao manje bitna, poput dobrobiti životinja, neće biti pravog plana za EU u BiH.

48 Međunarodni savez za integritet halala

Preporuke za kreatore politika

Pored implementacije Mape puta u cijelosti, a prije pozivanja Ureda za hranu i veterinarstvo da obavi inspekciju u sektoru peradarstva, treba se pobrinuti da se provodi državno zakonodavstvo o dobrobiti životinja jer će inspekcija ovog Ureda provjeriti i to također, pogotovo zbog činjenice da je preneseno iz zakonodavstva EU.

Ured za veterinarstvo BiH, entitetska ministarstva poljoprivrede i inspekcije na svim nivoima, trebaju shvatiti da je dobrobit životinja pitanje koje se tiče i izvoza, ali i sigurnosti hrane i zdravlja ljudi, te bi trebalo promovirati ovaj koncept kao takav. Osim toga, Ured za veterinarstvo na državnom nivou mora biti mnogo konkretniji u pogledu dobrobiti životinja, te bi trebali provoditi kampanje, te osigurati provedbu državnog zakonodavstva na terenu.

Preuzimanje odgovornosti i kreiranje sistema u kojem će lanac komande biti jasno definiran, bez preklapanja nadležnosti, je obaveza. Kako bi se ovo osiguralo, Ured za veterinarstvo morainicirati komunikaciju i suradnju među svim sektorima i odjelima, što će često podrazumijevati zahtijevanje da djeluju neke druge institucije.

Država/entitet/kanton također moraju: uložiti u zapošljavanje većeg broja inspektora, posebno onih koji su se specijalizirali za dobrobit životinja, te ih raspodijeliti po regijama sa stalnim rotacijama kako bi se spriječili prijateljski odnosi s kompanijama u jednoj regiji.

S obzirom da proizvođači nisu u potpunosti upoznati sa svojim obavezama u smislu zakonodavstva i propisa koji proizilaze iz pravne stečevine EU, i s obzirom da ih se veoma rijetko konsultira ili uključuje u izradu propisa i zakonodavstva, ***bilo bi korisno češće angažirati privatni sektor u ovaj proces, te razmijeniti mišljenje s njima, konsultirati ih, i obavještavati o njihovim obavezama, ali također i o napretku i poboljšanjima u sektoru veterinarstva.***

Preporuke za proizvođače

Zbog činjenice da dobrobit životinja nije pokrivena analizom rizika kritičnih kontrolnih tačaka (HACCP) i ISO standardima, ***kompanije bi se same trebale educirati o jasnim specifikacijama i obavezama propisanim ovim standardima, ali i propisima o dobrobiti životinja kako bi se izbjegla konfuzija kod provedbe državnog zakonodavstva.*** Međutim, prioritet za proizvođače jeste upoznati se sa državnim zakonom i podzakonskim aktima koji se bave segmentom dobrobiti životinja, te ih početi u cijelosti implementirati. Provodenjem državnog zakonodavstva, bit će pripremljeni za propise

EU u domenu zaštite i dobrobiti životinja pri klanju, koji stupaju na snagu 1. januara 2013. godine.

Proizvođači moraju više *investirati u zapošljavanje službenika za dobrobit životinja*, posebno onih koji posjeduju znanja o zahtjevima EU, ali i o koristi za ljudsko zdravlje, tržišnu konkurentnost i profit koje dobrobit životinja donosi. Pored toga, **trebali bi ulagati u obuke i seminare o dobrobiti životinja** za svoje osoblje, posjete regionalnim i internacionalnim institucijama, kao i suradnju sa univerzitetima i fakultetima čiji programi su usko vezani za dobrobit životinja.

Proizvođači bi se trebali organizirati i početi vršiti pritisak na Ured za veterinarstvo kroz udruženje proizvođača kako bi se intenzivirale sve aktivnosti u smislu učinkovite provedbe Mape puta, te nastavio izvoz u Hrvatsku.

Preporuke za potrošače

Nije sve što se nalazi na tržištu dobro za nas i naše zdravlje. Sve dok ne bude postojala puna provedba standarda, uključujući i dobrobit životinja, ne postoji način da se jamči za porijeklo i kvalitet mesa koji konzumiramo.

Dodatna pažnja koju treba pokloniti deklaracijama na proizvodima koje kupujemo prvi je korak naprijed. Meka kvaliteta koju EU primjenjuje kao normu možda nije u cijelosti dostupna u BiH, ali sigurno priprema put za ono što će biti postignuto u budućnosti. Briga o onom što jedemo ima direktni uticaj na industrije koje organiziraju svoje tržište oko potražnje.

Na kraju, **potrošač je glavni inspektor**, i bez da to možda i zna, potrošač diktira tržište.

British Embassy
Sarajevo

www.populari.org

Ovaj projekat je podržala Vlada Velike Britanije. Mišljenja izražena u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno službene stavove Vlade Velike Britanije.